

ตึกใหญ่

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา
ตึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗

ISBN

๙๗๘-๖๑๖-๒๘๖-๐๐๖-๕

ศิลปกรรม

ศูนย์บริการสื่อและสิ่งพิมพ์กราฟิกไซท์

พิสูจน์อักษร

สิรินดา เสวตสมบุรณ์

ประสานงานการผลิต

ยุพาพร มาชม

จัดพิมพ์โดย

สวนดุสิตโพล

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

๒๙๕ ถนนนครราชสีมา เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

โทรศัพท์ : ๐๒-๒๔๔-๕๒๑๐ - ๓

โทรสาร : ๐๒-๒๔๔-๕๖๐๐ - ๑

คำนำ

กาลเวลาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ยิ่งเวลาผ่านไปนานเท่าใด ภาพในอดีตก็จะมีมากมายเต็มไปด้วยความทรงจำที่ควรจำจดอย่างยิ่ง ภาพในอดีตที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานแก่คนรุ่นหลัง ให้ได้หวนรำลึก และเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงนั้น นับเป็นเรื่องน่าเสียดายยิ่ง การเล่าเรื่องจากคนยุคหนึ่งสู่ยุคหนึ่ง จึงถือว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้ ความรู้สึก ประสบการณ์ และภาพแห่งความทรงจำจากรุ่นสู่รุ่นได้ดีที่สุด

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา เป็นอาคารอนุรักษ์ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ซึ่งถือว่ามีเรื่องราวมากมายที่ควรศึกษามาตั้งแต่อดีตกว่า ๑๐๐ ปี ทั้งสถาปัตยกรรมการปลูกสร้าง ความเป็นตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในหลายพระองค์ รวมถึงการถูกใช้เป็นสถานศึกษา ผ่านมาหลายยุคหลายสมัย นับตั้งแต่เป็นโรงเรียนการเรือนวังจันทร์เกษม โรงเรียนการเรือนพระนครวิทยาลัย คุรุสวนดุสิต สถาบันราชภัฏสวนดุสิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต จนเป็นมหาวิทยาลัยสวนดุสิตในปัจจุบัน

“สวนดุสิตโพล” มหาวิทยาลัยสวนดุสิต เป็นหน่วยงาน
ที่ใช้ดำเนินพระองค์เจ้าอภินันทรประชา หรือที่เรียกว่า
“ตึกใหญ่” เป็นสำนักงาน ปัจจุบันตึกใหญ่ถูกใช้ประโยชน์ใน
ด้านการศึกษามายาวนานจนผู้คนอาจลืมเลือนเรื่องราวใน
อดีตของตึกหลังนี้ไปแล้วก็เป็นได้ ในการนี้สวนดุสิตโพลจึง
ได้รวบรวมและจัดทำข้อมูลประวัติเจ้านายฝ่ายในที่เคย
ประทับในตำหนักแห่งนี้ ตลอดจนประวัติการใช้ประโยชน์
ทางการศึกษาคุณูปการ เพื่อเป็นข้อมูลและเป็นประโยชน์ที่
สามารถสืบค้นข้อมูลต่อไปได้

สวนดุสิตโพล

สารบัญ

	หน้า
วังสวนดุสิต	๗
ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา	๑๗
ตึกใหญ่	๒๓
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา	๓๕
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ	๔๕
เจ้าจอมมารดาแส	๕๓
เอกสารอ้างอิง	๕๕
ภาคผนวก	๕๗

วังสวนดุสิต

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีพระราชอุทยานส่วนพระองค์ ให้มีลักษณะเป็นสวนป่าเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนพระราชอิริยาบถ ประกอบกับทรงเห็นว่า ในพระบรมมหาราชวังเป็นที่ร้อน ไม่เป็นที่สำราญพระราชหฤทัย เมื่อถึงฤดูร้อนจึงทรงมีพระราชดำริที่จะให้มีที่ประทับพักร้อนซึ่งมีบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด

ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่ดินสร้าง “สวนดุสิต” ด้วยเงินพระคลังข้างที่ดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ดังนี้

“ด้วยทรงพระราชดำริว่า ในฤดูร้อนในพระบรมมหาราชวัง ร้อนจัดเพราะมีตึกบังอยู่ ไม่เป็นที่ลมเดินสะดวก อนึ่งพระราช อัยาศัยโปรดพระราชดำเนินด้วยพระบาท ในทางอันหนึ่งพอ สมควรแก่พระกำลัง ก็เป็นที่ทรงสบาย ถ้าประทับอยู่บนพระที่นั่ง ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินแห่งใดหลายเดือน ก็ไม่มีใครทรงสบาย ทรงพระราชดำริที่จะให้มีที่ประทับพักร้อน และมีที่ทรง พระราชดำเนินด้วยพระบาทในกรุงเทพฯ ให้เป็นการสะดวกดีได้ ตามพระราชประสงค์ทุกเมื่อ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ซื้อที่ดินสวนเสนาในระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงสามเสนด้าน ตะวันออกจดทางรถไฟ ด้วยเงินพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นพระราช ทรัพย์สินในพระองค์ เพื่อจะได้ทำเป็นที่ประทับและถนนหนทาง ที่ประพาสต่อไปด้วยเงินพระคลังข้างที่ทั้งสิ้น พระราชทานตำบล นี้ว่า “สวนดุสิต” ผู้ใดจะเรียกชื่อที่นี่ให้เรียกตามชื่อที่พระราชทาน ไว้ ถ้าถ้าจะออกชื่อที่ประทับก็ห้ามอย่าให้เรียกว่า “พระราชวัง” เพราะเหตุที่มีได้สร้างขึ้นด้วยพระราชทรัพย์สำหรับใช้จ่ายการ แผ่นดิน ให้เรียกว่า “วังสวนดุสิต” เท่านั้นก็เป็นการสมควร แล้ว”^๑

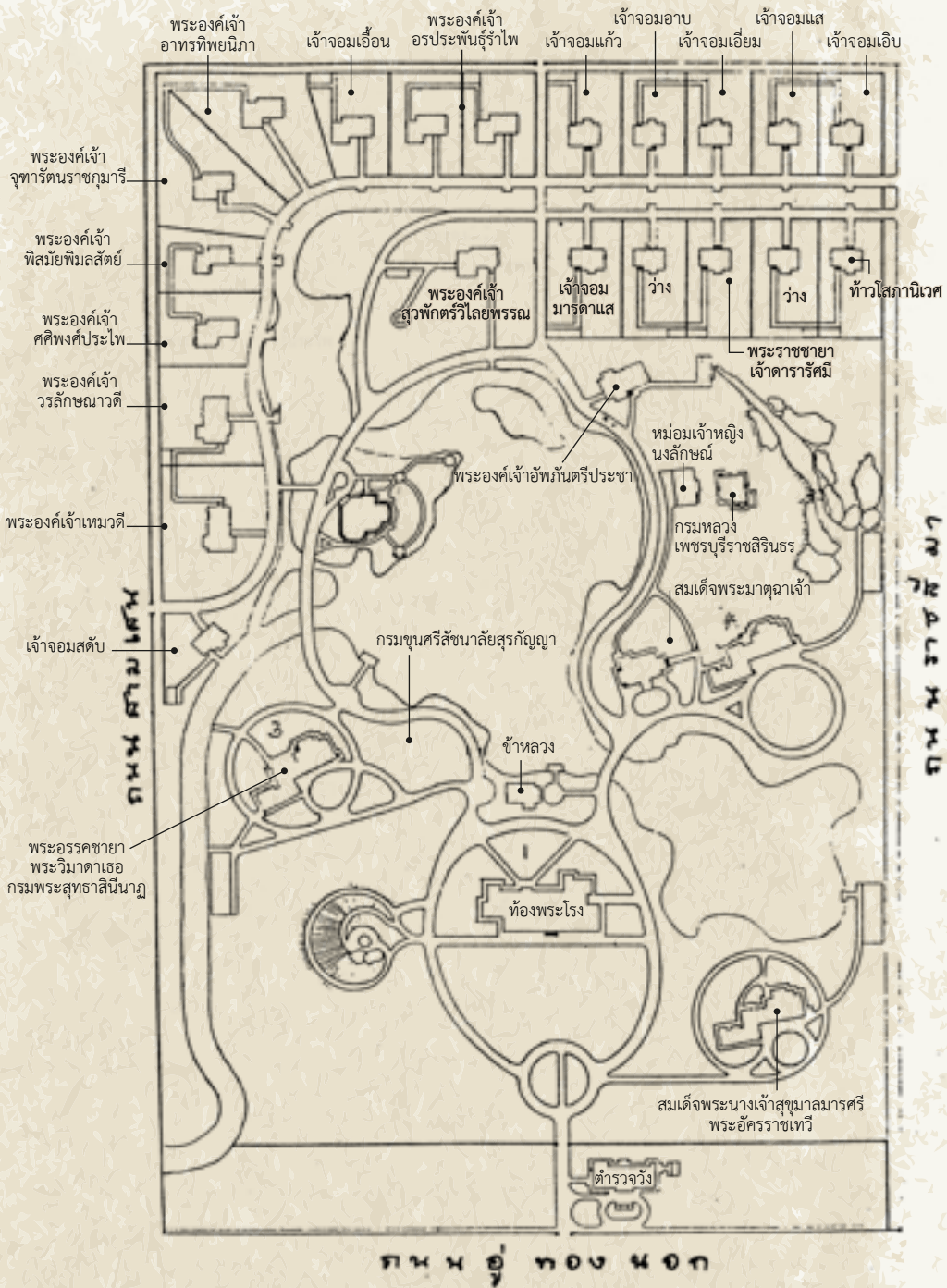
วังสวนดุสิตมีพื้นที่กว้างขวางมาก ทรงมีพระราชกระแสควบคุมตกแต่ง ด้วยพระองค์เอง แม้การก่อสร้างในชั้นแรกจะยังไม่สำเร็จบริบูรณ์ ก็ได้เสด็จ ประทับเฝ้าอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงประกอบพิธีขึ้นพระที่นั่งอภิเศกดุสิต และพระที่นั่งอัมพรสถาน ทรงพอพระทัยที่จะประทับในพระราชวังสวนดุสิต เสมอๆ ทรงสร้างพระตำหนักเป็นแบบฝรั่ง และเป็นเรือนทรงไทยสำหรับ ข้าราชการสำนักฝ่ายในที่จะติดตามพระองค์ไปด้วย

^๑ ย้อนรอยพระราชอุทยานสวนสุนันทา

สวนสุนันทาเป็นหนึ่งในพระราชอุทยานวังสวนดุสิต ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนาม ในตอนนั้นคงยังมิได้จัดการให้มีแบบแผน เป็นแบบสวนที่ต้องตามพระประสงค์ ความตั้งใจจะให้ มีเขตบริเวณที่เรียกว่า “สวนสุนันทา” เป็นรูปเป็นร่างที่งดงามจริงจังนั้น เกิดขึ้น เนื่องจากการเสด็จประพาสยุโรป ทรงเห็นว่าพระราชวังของเจ้านายราชวงศ์ในยุโรปมีสวนที่สวยพักผ่อน โดยเฉพาะการเสด็จประพาสที่วิลลาโนเบล ชันโรม พ.ศ. ๒๔๕๑ หลังจากเสด็จกลับประเทศไทยแล้ว ก็ได้ทรงจัดวางแบบการสร้างสวนสุนันทา ที่ทรงตั้งใจจะให้ เป็นสวนป่าทันที ทรงให้ทำประตูจากถนนบวญในพระราชวังสวนดุสิตไปสู่สวนสุนันทา เรียกว่าประตูสี่แฉ่ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามว่า ประตุนันทาทวาร^๒

พระราชประสงค์ในการสร้างสวนสุนันทาเป็นไปเพื่อความต้องการสวนป่าสำหรับเสด็จประพาสพักผ่อนในวังเป็นประการหนึ่ง เพื่อทรงเตรียมที่อาศัยในวันหน้าสำหรับเจ้าจอมของพระองค์ที่มีพระราชโอรส พระราชธิดา และที่ไม่มีพระราชโอรส พระราชธิดาเป็นประการที่สอง สำหรับเหตุผลในประการที่สองนี้ยังมีได้ทรงเร่งด่วนนัก ดังลายพระหัตถ์ที่ว่า “การนำเอาไว้คิดภายหลังได้”

เขตพระราชฐานสวนสุนันทาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยังคงสภาพเป็นสวนป่าส่วนใหญ่ พระราชดำริเดิมที่จะให้มีพระที่นั่งมีปราสาทตรมุข มีบ้านเรือนก็ได้สร้าง การก่อสร้างที่ปรากฏในรัชสมัยของพระองค์เป็นเพียงท้องพระโรงเท่านั้น การสร้างสวนสุนันทาไม่ได้เสร็จในรัชกาลของพระองค์ เพราะพระองค์ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน

แผนผังสวนสุนันทา

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ จนแล้วเสร็จ และโปรดให้รวมเข้าเป็นพระราชฐานชั้นในของพระราชวังดุสิต เป็นการขยายเขตพระราชฐานของพระราชวังดุสิตออกไปทางด้านทิศตะวันตกจนจรดถนนสามเสน ๒ โดยเริ่มก่อสร้างพร้อมกับตำหนักต่างๆ บนเนื้อที่ ๑๒๑ ไร่ ๓ งาน ๙๐ ตารางวา^๓ ประกอบด้วย ๓๒ ตำหนัก เพื่อเป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในและข้าราชการบริพารในรัชกาลที่ ๕

อาณาเขตของสวนสุนันทามีพื้นที่ตกแต่งเป็นโขดเขาคุคลองเป็นสถานที่สวยงามน่ารื่นรมย์แห่งหนึ่ง ตอนกลางของบริเวณเป็นสระใหญ่ ประกอบด้วยคุคลองคดเคี้ยว มีเกาะแก่งและโขดหินเนินดินน้อยใหญ่ ร่มรื่นด้วยเงาพสกษานานาชนิด พระตำหนักต่างๆ เรียงรายอยู่บนพื้นที่ราบบนโขดหิน เนินดิน และริมคุคลอง แต่ละตำหนักต่างก็ทำสวนปลูกไม้ดอกนานาชนิดอย่างงดงาม เป็นที่ประทับของพระมเหสี พระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ ประกอบด้วยตำหนักทั้งหมดมี ๓๒ ตำหนัก แต่ละตำหนักมีพื้นที่กว้างเป็นอาณาบริเวณมากบ้างน้อยบ้างลดหลั่นกันไป ตามพระอิสริยยศของเจ้านายที่เป็นเจ้าของ พระตำหนักใหญ่อันเป็นที่ประทับของมเหสีและพระราชธิดา มีเนื้อที่กว้างใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณริมทาง สร้างหรือใกล้ประตูทางเข้าของสวนสุนันทาด้านถนนอุโมงนอก ตำหนักต่างๆ มี ๓ ขนาด

๑. พระตำหนักขนาดใหญ่ จัดเป็นที่ประทับของมเหสี และสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕

๒. ตำหนักขนาดกลาง เป็นที่ประทับของพระราชธิดาชั้นพระองค์เจ้า มีเนื้อที่ประมาณ ๑ ไร่เศษ

๓. ตำหนักหรือเรือนขนาดเล็ก เป็นที่พำนักของเจ้าจอม มีเนื้อที่ประมาณ ๓ งานเศษ^๔

^๓ ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๑๖ ตอนพิเศษ ๑๗ ง หน้า ๗

^๔ อ้างแล้วใน ๑

เกร็ดความรู้

พระตำหนัก หมายถึง อาคารที่ประทับของพระมหากษัตริย์
ตำหนัก หมายถึง อาคารที่ประทับของพระราชวงศ์ (เรือนของเจ้านาย) หรือกฎของสมเด็จพระสังฆราช

สวนสุนันทา มีอาณาเขตติดต่อกับถนน ๔ ด้าน ทิศเหนือจรดถนนราชวิถี (เดิมเรียกถนนช้างอี) ทิศตะวันออกจรดถนนนครราชสีมา (เดิมเรียกถนนดวงดาว) ทิศใต้จรดถนนอุทธรณ์นอก (เดิมเรียกถนนใบพร) ทิศตะวันตกจรดถนนสามเสน (เดิมเรียกถนนตะพานทอง) บริเวณสวนสุนันทาเป็นส่วนหนึ่งของพระราชฐานพระราชวังดุสิต การติดต่อระหว่างเขตพระราชฐานกับสวนสุนันทาจึงใช้เพียงประตูเดียวคือ ประตูสุนันทาทวารหรือประตูสี่แม่ ปัจจุบันตำหนักต่างๆ ในสวนสุนันทาคงเหลือเพียง ๑๑ ตำหนักเท่านั้น ได้แก่

๑. ตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

๒. ตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอุทองเขตรชัตติยนาрі

๓. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี

๔. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสมัยพิมลสัต์ย

๕. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา

๖. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศศิวงศ์ประไพ

๗. เรือนเจ้าจอมเอื้อง และเจ้าจอมแถบในรัชกาลที่ ๕
๘. พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสา
อัยยิกาเจ้า
๙. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัปภัตรวิประชา
๑๐. พระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
๑๑. พระที่นั่งนงคราญสโมสร

หมายเหตุ :

ตำหนักที่ ๑-๗ อยู่ในเขตมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ตำหนักที่ ๘-๙ อยู่ในเขตมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ตำหนักที่ ๑๐-๑๑ อยู่ในเขตกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น^๕

^๕ อ้างแล้วใน ๑

ตำหนัก
พระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา เรียกตามพระนามของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา เป็นหนึ่งในตำหนักที่สร้างขึ้นในอาณาเขตพระราชฐาน และพระราชอุทยานสวนป่าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา ได้เสด็จมาประทับในตำหนักเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๒

สถาปัตยกรรมในการก่อสร้างของตำหนัก เป็น การก่อสร้างแบบเรือนปั้นหยา ซึ่งเป็นการประยุกต์สถาปัตยกรรมตะวันตกผสมผสานการฉลุไม้แบบขนมปังขิง หลังคามุงด้วยกระเบื้องว่าว โดยทุกด้านของหลังคาจะชนกันแบบพีระมิด นิยมทาสีหวานเหมือนลูกกวาด เช่น สีเขียว สีชมพู สีเหลือง หรือสีต้องตามพระราชประสงค์ องค์ประกอบของตำหนักมี ๒ ชั้น และมีชั้นใต้ดิน มีทางขึ้นชั้น ๑ จากภายนอกพระตำหนัก ๒ ทาง ทางเข้าชั้นใต้ดิน ๑ ทาง จากชั้นใต้ดินมีทางขึ้นชั้น ๑ อยู่ด้านในตำหนัก การขึ้นชั้น ๒ มีบันไดขึ้น ๒ ทาง บันไดใหญ่สำหรับเจ้านาย และบันไดเล็กสำหรับข้าราชการ

ภายหลังเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการจับกุมเจ้านายหลายพระองค์เป็นองค์ประกัน มีการยึดวัง และสถานที่สำคัญหลายแห่งไว้เป็นหน่วยราชการ เช่น วังบางขุนพรหม พระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้มีส่วนทำให้เจ้านายและข้าราชการไม่ไว้วางใจในสถานการณ์บ้านเมืองพากันแยกย้ายออกมาประทับและอยู่ภายนอก เช่นเดียวกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัปภิมันตรีประชาได้ทรงย้ายออกไปอยู่ภายนอก

สวนสุนันทาจึงถูกทอดทิ้งให้รกร้างตั้งแต่นั้นมา “สวนสุนันทาซึ่งเคยงดงามดุจดังสวรรค์ กลายเป็นปารกร้าง ตำนานต่างๆ ชำรุดทรุดโทรมเป็นอันมาก และมีสัตว์ต่างๆ มาอาศัยอยู่มากมาย”

พ.ศ. ๒๔๘๐ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เห็นว่า สวนสุนันทาถูกทอดทิ้งรกร้างอยู่มิได้ทำประโยชน์ จึงเห็นสมควรให้นายกรัฐมนตรีได้ใช้ประโยชน์ เป็นที่อยู่อาศัยของรัฐมนตรีและผู้แทนราษฎร แต่สภาผู้แทนราษฎรชี้แจงว่าไม่พร้อมที่จะใช้สถานที่นี้ คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเห็นสมควรใช้สถานที่นี้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา กระทรวงธรรมการจึงได้จัดตั้งให้เป็นสถานศึกษาของชาติ

กระทรวงธรรมการได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี โดยสถานที่นี้ให้ขอใช้ชื่อเดิมของสถานที่เพื่อเป็นอนุสรณ์ชื่อว่า “โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย” ขึ้นในบริเวณสวนสุนันทา อาณาเขตของโรงเรียนใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ของสวนสุนันทายกเว้นแต่ตำหนักสำคัญๆ บางตำหนักที่กระทรวงธรรมการสงวนไว้

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โรงเรียนการเรือนวังจันทร์เกษมได้ย้ายจากสถานที่เดิมคือ ด้านหลังของกระทรวงธรรมการมาอยู่ในบริเวณสวนสุนันทา และทางกองฝึกหัดครูส่งคำสั่งที่ ๑๑๓๘๓/๒๔๘๔ ลงวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้เปลี่ยนนามโรงเรียนใหม่ตามประกาศของกระทรวงธรรมการ จากโรงเรียนการเรือนวังจันทร์เกษม เป็น โรงเรียนการเรือนพระนคร ตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นไป

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๖ - ๒๔๘๘ เกิดภาวะสงคราม (สงครามโลกครั้งที่ ๒) จังหวัดพระนคร (กรุงเทพฯ) ถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนัก ทำให้ต้องอพยพนักเรียนฝึกหัดครูอนุบาลไปเรียนที่โรงเรียนดัดดรุณี จังหวัดฉะเชิงเทรา และอพยพนักเรียนการเรือนชั้นสูงไปเรียนที่โรงเรียนประชาบาลวัดแจ้ง อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา บางส่วนไปเรียนที่โรงเรียนอนุบาลนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา หลังจากสงครามสงบอาคารหลายหลังถูกทำลายและเสียหายจากการโจมตีทางอากาศ จนปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงมีการย้ายนักเรียนโรงเรียนการเรือนพระนครกลับมาเรียนยังสถานที่เดิม คือโรงเรียนการเรือนพระนคร และเปิดสอนทุกแผนกเป็นปกติในปี พ.ศ. ๒๔๙๐

ตึกใหญ่

หลังจากโรงเรียนการเรือนพระนครเข้ามาใช้สถานที่ มีการปรับปรุงตำหนักต่างๆ มีการเปลี่ยนคำเรียกชื่อจาก “ตำหนัก” มาใช้เรียกชื่อเป็น “ตึก” และตามด้วยหมายเลข เช่น ตึก ๗ ตึก ๘ ตึก ๙ ยกเว้นตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา ที่เรียกว่า “ตึกใหญ่” เพราะใช้เป็นสำนักงานของโรงเรียนการเรือนพระนคร และครูใหญ่ของโรงเรียนการเรือนพระนครใช้เป็นที่ทำงาน สันนิษฐานว่าเดิมคงจะเรียกว่า “ตึกครูใหญ่” ภายหลังจึงหดสั้นลงเหลือแค่ “ตึกใหญ่”^๖

นอกจากนี้ยังมีการพูดต่อกันมาว่า เดิมเรียก “ตำหนักใหญ่” เนื่องจากพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา เป็นพระราชธิดาองค์ใหญ่ของเจ้าจอมมารดาแสงในรัชกาลที่ ๕ จึงมีการเรียกชื่อตำหนักนี้ว่า “ตำหนักพระองค์ใหญ่ หรือ ตำหนักใหญ่” แต่บ้างก็บอกว่าที่เรียก “ตึกใหญ่” เพราะตึกอื่นๆ เรียกว่า ตึก ๗, ๘, ๙ ส่วนตึกที่มีขนาดใหญ่กว่าคือตึกยาวภาพงศ์สนิท หรือยังมีการเรียกตึกใหญ่ในชื่ออื่นๆ อีกตามคำบอกเล่าคือ ตึกตันโพธิ์ ในสมัยโรงเรียนการเรือนพระนคร เพราะมีตันโพธิ์อยู่ด้านหลังตึก และเรียก “ตึกพยาบาล” เมื่อมีการใช้เป็นห้องพยาบาลในสมัยวิทยาลัยครูสวนดุสิต

^๖ ศิโรจน์ ผลพันธิน. (๒๕๕๖). เรื่องเล่าว่าด้วยอาคารและการเรียกชื่ออาคารของสวนดุสิต

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา หรือ ตึกใหญ่ ได้ปรับปรุงใช้เป็นตึกหอพักนักเรียนประจำทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และห้องพักอาจารย์ประจำ โดยคำบอกเล่าจากหลายท่านที่เคยเป็นทั้งนักเรียน และเป็นครู ดังนี้

อาจารย์ละออ ชูติกร “อาจารย์เข้ามาเป็นนักเรียนประจำโรงเรียนการเรือนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตึกใหญ่ใช้เป็นหอพักนักเรียนประจำและห้องพักอาจารย์อย่างเดียวไม่มีการเรียนการสอน แต่ต่อมาชั้นบนใช้เป็นห้องพักนักเรียน และห้องพักอาจารย์ ชั้นล่างใช้เป็นห้องเรียน มี ก ข ค ง มี ๔ ห้องเรียน ห้องละ ๒๐ คน จำนวนนักเรียนไม่เยอะมาก สอนทุกอย่างมีทั้งวิชาสามัญ วิชาประดิษฐ์ วิชาชั้บร้อม สอนทุกอย่าง ๑ ห้องเรียนหลายวิชา”

“ตึกใหญ่จะมีบันไดข้างหน้า มีระเบียงเป็นลูกกรงเป็นซี่ๆ ทั้ง ๒ ชั้น ชั้นบนด้านหน้าเป็นระเบียงยาวๆ ไม่มีกั้นห้อง มีมู่ลี่ม้วนลงมา เวลานอนลมโกรกเย็นสบาย ส่วนชั้นใต้ดินจะเตี้ยมาก เวลาเดินต้องก้มหัว”

“สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ บริเวณเนินซึ่งเป็นสระว่ายน้ำในปัจจุบัน ได้เนินถูกสร้างให้เป็นหลุมหลบภัย มีประตูที่เปิดได้”

“พ.ศ. ๒๕๑๒ ตึกนี้ยังถูกใช้เป็นตึกประดิษฐ์ และเป็นสถานที่จัดเตรียมงานของอาจารย์ ม.ร.ว.สະอิ่งมาศ นวรัตน์”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฑามรา ผลัดธุระ “อาจารย์เข้ามาเป็นนักเรียนประจำตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๐๙ เรียนเอกอนุบาล เข้ามาพักที่นั่นบนชั้น ๒ หน้าห้องอาจารย์ละออ ที่นี่เป็นหอพักนักเรียนเต็มทุกห้อง”

ศาสตราจารย์ ดร.มณีนีรัตน์ จันทนะผะลิน “อาจารย์เข้ามาเป็นนักเรียนประจำ เอกคหกรรมศาสตร์รุ่นแรก พักที่ตึกใหญ่ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑ หลังจากนั้นไปศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี และเข้ามาเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนการเรือนพระนคร พ.ศ. ๒๕๑๕ พักห้องเดียวกับอาจารย์ละออ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘”

“เป็นนักเรียนประจำเกือบรุ่นท้ายๆ ของตึกนี้ หลังจากนั้นจำนวนนักเรียนประจำเริ่มน้อยลงคงมีอยู่ประมาณ ๒ - ๓ รุ่น ไม่มากและเริ่มหมดลงจึงไม่มีนักเรียนประจำพักอีกต่อไป ยังคงมีอาจารย์ประจำพักอาศัยอยู่เท่านั้น”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โสภภาพรณ อมตะเดชะ “เวลาที่มีการจัดงานที่ตึกนี้ อาจารย์คุณหญิงฯ ท่านมีนักเรียนประมาณ ๓๐ คน ที่มาช่วยงานทุกคนจะนั่งพับเพียบรอบๆ อาจารย์คุณหญิงฯ เพื่อรื้อยมาลัยและฟังเรื่องเล่าจากในรั้วในวัง พวกเราจะซึมซับเรื่องราวหลากหลายที่อาจารย์เล่าไปด้วย”

พ.ศ. ๒๕๑๔ ตึกใหญ่ถูกใช้ให้เป็นห้องพยาบาลนักเรียน เรียกตึกนี้ว่า “ตึกพยาบาล แต่เดิมห้องพยาบาลประจำอยู่ที่ตึก ๙ มีการรื้อทุบตึกทิ้งเพื่อสร้างตึก ๒ ตึก ๓ ห้องพยาบาลน่าจะย้ายมาอยู่ที่นี่ ตั้งแต่นั้นมาห้องพยาบาลอยู่ทางทิศตะวันออกของมุมตึก”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสวี เย็นเปี่ยม “ผมเข้ามาทำงานที่นี่ พ.ศ. ๒๕๑๗ สมัยนั้นมีอาจารย์ผู้ชายไม่กี่คน ต้องผลัดกันมานอนเวร ผมยังได้เข้ามานอนเวรที่ห้องพยาบาลที่ตึกนี้ด้วย”

พ.ศ. ๒๕๑๕ ใช้เป็นห้องเรียนศิลปะประดิษฐ์ มีอาจารย์ ม.ร.ว.สะอึงมาศ นวรัตน์ เป็นอาจารย์สอนศิลปะประดิษฐ์ มีฝีมือในด้านนี้มากที่สุดของหลักสูตรคหกรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.มณีรรัตน์ จันทนะพะลิน “เข้ามาเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนการเรือนสอนศิลปะประดิษฐ์ ในห้องเรียนเดียวกัน อาจารย์คุณหญิงฯ เป็นผู้สอนหลัก อาจารย์มณีรรัตน์เป็นผู้สอนร่วม นอกจากสอนงานประดิษฐ์ยังสอนตัดเสื้อและสอนทุกอย่าง”

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นไป สิ้นสุดการรับนักเรียน จำนวนนักเรียนประจำลดน้อยลงจนสุดท้ายไม่มีนักเรียนพักอาศัย แต่ยังมีอาจารย์ประจำพักอาศัยอยู่ชั้นล่างมีห้องเรียนอยู่ ๑ ห้องเรียนศิลปะประดิษฐ์

พ.ศ. ๒๕๑๘ ตึกใหญ่เลิกใช้เป็นที่เรียนหลังจากอาจารย์ ม.ร.ว.สะอึงมาศ นวรัตน์ เกษียณและย้ายออกจากสวนดุสิต ชั้น ๒ ยังเป็นห้องพักอาจารย์ประจำ และห้องดนตรีไทยก็ย้ายเข้ามาอยู่ชั้น ๑ เพราะตึกมีการปรับปรุงซ่อมแซม มีห้องเรียนดนตรีไทย ๒ ห้อง และดนตรีไทยได้ย้ายไปที่ตึก ๑ ภายหลังจากอาจารย์คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เกษียณ

ต่อมาตึกใหญ่ถูกใช้เป็นที่พักพิงสำหรับงานพิเศษต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานประชุม รับแขกพิเศษของกรมฝึกหัดครู ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองที่มาจาก ประเทศเกาหลี ฯลฯ การจัดงานต่างๆ จะหรูหรา ทั้งภาชนะและอาหารมีความ ประณีตงดงาม เป็นงานที่ใช้ฝีมือ ด้วยการแกะสลัก มีมาลัยกระแต มีการ ประดิษฐ์ตกแต่งอาหารและขนมไทยอย่างงดงาม ภาชนะที่ใช้จะหรูหราประกอบ ด้วยจาน ชาม แก้วเจียรนัย เครื่องชิลิปลายทอง ชุดน้ำชาบางเฉียบนำเข้าจาก ต่างประเทศ พัสดู่ใช้ในงานพิเศษเหล่านี้ถูกนำมาเก็บไว้ที่ตึกนี้

พ.ศ. ๒๕๒๐ สำนักวางแผนและพัฒนา ฝ่ายพัสดู่ และฝ่ายผลิตเอกสาร และตำรา ได้ย้ายเข้ามาทำการบนชั้น ๒ ของตึก

พ.ศ. ๒๕๒๘ ชั้น ๑ มีศูนย์บริการการศึกษา ก่อนเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์วิจัย และบริการทางการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๙ มีการก่อสร้างอาคารบ้านพักทางด้านข้างตึกฝั่งตะวันตก จึงมีการถอดบันไดฝั่งตะวันตกออกคงเหลือทางขึ้นตึกด้านหน้าเพียงทางเดียว อาจารย์ละออ ชุดิกร เล่าว่า “เมื่อก่อนเป็นลูกกรงด้านข้างยื่นออกไปเป็นระเบียง เล็กๆ บนหัวบันได เคียงทำขนม อาจารย์มณีรัตน์นั่งตำส้มตำ และมีบันไดทาง ลงด้านข้างตึก มีห้องน้ำนักเรียนประจำเป็นแถวสิบกว่าห้อง (ตรงห้องพยาบาล ปัจจุบัน) เอาไว้สำหรับให้นักเรียนอาบน้ำ ภายหลังบันไดถูกถอดออก ด้านหน้า บันไดเดิมเป็นเกาะลอยมีคนงานอาศัยอยู่ในเว็จ และมีบ้านพักของอาจารย์อยู่ ด้วย”

พ.ศ. ๒๕๓๒ มีการปรับปรุง ชั้น ๒ ใช้เป็นทำงานของสำนักวางแผน และพัฒนา ชั้น ๑ เป็นห้องเรียนวิชาดนตรีไทยและดนตรีสากล และเป็นห้องเรียน

พ.ศ. ๒๕๓๘ ชั้น ๒ มีฝ่ายผลิตเอกสารและตำราเพิ่มเติม และชั้นใต้ดิน เป็นที่ทำงานของฝ่ายพัสดู่

พ.ศ. ๒๕๔๓ สวนดุสิตโพลเริ่มเข้ามาใช้เป็นที่พักปฏิบัติงาน

พ.ศ. ๒๕๔๗ ปรับปรุงติดกรอบกระจกหน้าต่างเพื่อป้องกันการผุของ บานหน้าต่างที่เป็นไม้ มีการทำบันไดลงชั้นใต้ดินเพิ่มขึ้น ๑ ทาง กันห้องชั้น ๑ และ กันห้องชั้นใต้ดิน ติดตั้งระบบปรับอากาศ ชั้น ๑ เป็นที่ทำงานของสวนดุสิตโพล

(จุดเริ่มต้นของ “ตึกโพล” แต่บางคนจะเรียกว่า “ตึกเขียว” เพราะตัวประตู หน้าต่างของตึกเป็นสีเขียว) ชั้น ๒ เป็นสำนักงานกลางศูนย์การศึกษานอกสถาบัน

พ.ศ. ๒๕๕๘ ทำการบูรณะและปรับปรุงตึกโดยการยกให้สูงขึ้น (ยกสูง ๑.๒๐ เมตร) เปลี่ยนระบบปรับอากาศที่ชั้น ๑ และ ๒ กันห้องชั้นใต้ดินพร้อม ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ และปิดทางลงชั้นใต้ดิน ๑ ทาง

พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นที่ทำงานของ “สวนดุสิตโพล” จนถึงปัจจุบัน

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา หรือ “ตึกใหญ่” ได้มีการขึ้น ทะเบียนเป็นโบราณสถานจากกรมศิลปากรเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๑^๗

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา หรือตึกใหญ่ถูกใช้ประโยชน์ใน กิจกรรมต่างๆ สารพัน สารพัดประโยชน์มาอย่างยาวนาน ตั้งแต่เป็นที่ประทับ ตรารับรองโรงเรียนการเรือนวังจันทร์เกษมได้ย้ายเข้ามา ถูกใช้เป็นตึกนอนของ นักเรียนประจำและเป็นห้องพักของอาจารย์ประจำ ใช้เป็นสถานที่จัดเตรียมงาน ศิลปะประดิษฐ์ เป็นห้องเรียนศิลปะประดิษฐ์ เป็นห้องพยาบาล เป็นห้องทำงาน ของฝ่ายพัสดุ ห้องทำงานของสำนักแผนและพัฒนา ห้องทำงานศูนย์วิจัยและ บริการทางการศึกษา ห้องทำงานของฝ่ายผลิตเอกสารและตำรา ห้องสำนักงาน ของศูนย์การศึกษานอกสถาบัน และปัจจุบันเป็นสถานที่ทำงานของสวนดุสิต โพล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

“ตึกใหญ่” มีคุณค่าทางใจต่อผู้ที่ได้เข้ามาพักอาศัยร่มเงาใต้ชายคา มีเรื่อง เล่าขานต่อกันมามากมายมีทั้งทุกข์และสุข ผสมปนกันไปของผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้ ยังมีคุณค่าประโยชน์ต่อวงการการศึกษาอย่างมากมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นโบราณสถานที่ทรงคุณค่ายิ่งด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นความภูมิใจ ของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบไป

^๗ อ้างแล้วใน ๒

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าอัปภัทริ์ประชา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมพันธ์ตรีพระชา
ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๓๑
ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นพระราชธิดาในลำดับที่ ๖๔ ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ที่ ๑
ในเจ้าจอมมารดาแสง ซึ่งเป็นธิดาของพระยาอัมพันธ์ภักตุมมาตย์
(ดิศ) ต้นสกุล “โรจนดิศ” มีพระเชษฐาและพระขนิษฐภคินี
ร่วมเจ้าจอมมารดา ๒ พระองค์ คือพระองค์เจ้าเพชรจิระ
ประดิษฐ และพระองค์เจ้าทิพยาลังการ

[๓๘]

ตึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงศึกษาในโรงเรียนราชกุมารี ซึ่งตั้งอยู่พระที่นั่ง
ไพศาลทักษิณภายในพระบรมมหาราชวัง ทรงเรียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
ในสำนักพระยาอิศรพันธุ์โสภณ (ม.ร.ว.หนู อิศรางกูร) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เณิมพระยศเป็น
“พระเจ้า้องนางเธอฯ” เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ในรัชกาลที่ ๗ ทรง
ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เณิมพระยศเป็น “พระพี่นางเธอฯ” เมื่อวันที่ ๙
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ และต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เณิมพระยศเป็น “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าอัมพันทรีปราชา” เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

เมื่อการก่อสร้างพระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ ในสวนสุนันทาได้สร้างแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๔๖๒ หลังจากนั้นพระองค์และพระเชษฐภคินีได้เสด็จมาประทับในตำหนักเดียวกัน ซึ่งเป็นตำหนักแฝด ส่วนเจ้าจอมมารดาได้แยกไปอยู่เรือนต่างหากตราบจนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพุทธศักราช ๒๔๗๕ จึงได้ทรงย้ายไปประทับที่สวนนอก ทรงปลูกตำหนักที่บริเวณถนนสามเสนใน ระหว่างนั้นทรงมีจิตศรัทธาต่อวงการศึกษ ได้ทรงก่อตั้ง “โรงเรียนซัดติยาณิณะดุง” ณ ตำหนักที่ประทับสำหรับกุลธิดาได้ศึกษาเล่าเรียน และต่อมาได้รับพระราชทานนามโรงเรียนใหม่ว่า “อภินิหาริณะดุง” นอกจากนี้ยังทรงบริจาคพระทรัพย์ส่วนพระองค์ ปฏิสังขรณ์วัดน้อย อำเภอบางซื่อ ซึ่งเป็นวัดประจำตระกูล “โรจนดิศ” ของฝ่ายเจ้าจอมมารดา อีกทั้งได้ทรงอนุเคราะห์วัดต่างๆ ทรงก่อตั้งทุนบริจาคให้แก่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ชื่อว่า “ทุนพระราชธิดาเจ้าจอมมารดาแสด”

ในบั้นปลายพระชนม์ชีพ พระองค์เจ้าอัมพันธ์ประชา หรือ “พระองค์ขาว” ได้ประชวรพระโรคพระวิกกะ (ไต) พิการและไข้หวัดใหญ่ จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๗ สิริพระชันษาได้ ๔๕ ชันษา เจ้าจอมมารดาจึงได้บริจาคเงินสร้าง “ตึก อัมพันธ์ประชา” ภายในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เพื่อเป็นอนุสรณ์สืบมา นับว่า พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งต่อวงการพระศาสนา การศึกษา และการแพทย์

สำหรับตำหนักพระองค์เจ้าอัมพันธ์ประชาที่เคยประทับในสวนสุนันทา นั้น ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติจากกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ และได้ใช้เป็นี่ทำการของสำนักงาน สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต^๘

^๘ ย้อนรอยพระราชอุทยานสวนสุนันทา หน้า ๑๗๐ - ๑๗๒

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าทิพยาลังการ

[๔๖]

ตึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นพระราชธิดาลำดับที่ ๖๖ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระองค์ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาแสด

ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงศึกษาในโรงเรียนราชกุมารี ซึ่งตั้งอยู่ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ภายในพระบรมมหาราชวัง ทรงเรียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในสำนักพระยาอิศรพันธุ์โสภณ (ม.ร.ว.หนู อิศรางกูร) ในรัชกาลที่ ๖ ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระยศเป็น “พระเจ้าน้องนางเธอฯ”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เณิมพระยศเป็น “พระพี่นางเธอฯ” และต่อมาในรัชกาลที่ ๘ ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เณิมพระยศเป็น “พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าทิพยาลังการ” เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ พระองค์ได้เสด็จมาประทับที่วังสวนดุสิต ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประทับที่พลับพลาส่วนพระองค์พร้อมพระเชษฐภคินี และพระมารดา และต่อมาได้เสด็จมาประทับ ณ พระที่นั่งวิมานเมฆและตำหนักสวนบัวไฟ ตามลำดับ จนกระทั่งต่อมาภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้ทรงย้ายมาประทับอยู่กับพระเชษฐภคินีในตำหนักแฝด ซึ่งสร้างอยู่ริมสระ

สวนสุนันทา ส่วนพระมารดาจะแยกเรือนอยู่ต่างหากในบริเวณใกล้กัน พระองค์เจ้าทิพยาลังการได้ประทับที่สวนสุนันทาตรากันกระทั่งสิ้นพระชนม์ที่ตำหนักเมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ สิริพระชันษาได้ ๔๒ ปี ส่วนพระเชษฐภคินีพระองค์เจ้าอัมพันทรีประสา ได้ประทับต่อมาจนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้เสด็จไปประทับที่สวนนอกเชิงสะพานกรุงธนบุรีตรากันสิ้นพระชนม์^๙

^๙ ย้อนรอยพระราชอุทยานสวนสุนันทา หน้า ๑๘๗ - ๑๘๘

เจ้าจอมมารดาเส
ในรัชกาลที่ ๕

เจ้าจอมมารดาแสนในรัชกาลที่ ๕ เกิดเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๑ เป็นธิดาของพระยาอภัยนริศรานุประดิษฐ์ (ดิศ) ต้นสกุล “โรจนดิศ” เป็นน้องสาวของเจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ ๔ และเจ้าจอมมารดาทับทิมในรัชกาลที่ ๕ เจ้าจอมมารดาแสน มีพระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ คือพระองค์เจ้าเพชรจิระประดิษฐ (ประสูติวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๑) สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษา ๓ เดือน) พระองค์เจ้าอภัยนริศรานุประดิษฐ์ และพระองค์เจ้าทิพยาลังการ ท่านมักใช้เวลาว่างในการออกแบบตัดเย็บเสื้อผ้าและชุดฉลองพระองค์ถวายพระเจ้าลูกเธอเสมอ โดยมีฝีมือละเอียดประณีต

ท่านได้ย้ายถิ่นพำนักจากตำหนักสวนบัวไฟในวังสวนดุสิตมายังสวนสุนันทาพร้อมกับพระเจ้าลูกเธอ โดยแยกย้ายกันอยู่ต่างหาก ตำหนักพระองค์เจ้าอภัยนริศรานุประดิษฐ์จะอยู่บริเวณริมสระสุนันทาประทับอยู่กับพระองค์เจ้าทิพยาลังการ เป็นตำหนักแฝด เรือนของเจ้าจอมมารดาแสนจะอยู่ใกล้กับตำหนักพระองค์เจ้าสุวพักตร์วิไลยพรรณ (ตึกคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา)

เรือนเก่าของเจ้าจอมมารดาแสน ปัจจุบันได้ถูกรื้อ และสร้างใหม่เป็นอาคารสำนักงานอธิการอยู่ในเขตมหาวิทยาลัยสวนดุสิต เจ้าจอมมารดาแสนได้ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ สิริอายุได้ ๕๗ ปี^{๑๐}

^{๑๐} ย้อนรอยพระราชอุทยานสวนสุนันทา หน้า ๒๓๐ - ๒๓๑

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมาการ. (๒๕๕๓). ย้อนรอยพระราชอุทยานสวนสุนันทา. กรุงเทพฯ : เดอะบูคส์ เลิฟเวอร์.
- ปฤณต์ แสงสว่าง. (๒๕๒๕). “ภูมิสถาปัตยกรรมสวนดุสิต” วารสารเสียงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๑๖ ตอนพิเศษ ๑๗ ง หน้า ๗
- ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๒๘ หน้า ๑๘๘๗
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- วิกิพีเดีย. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัมพันธ์ริบชา https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าบรมวงศ์เธอ_พระองค์เจ้าอัมพันธ์ริบชา สืบค้น ๑๘ มกราคม ๒๕๖๐
- วิทยาลัยครูสวนดุสิต. (๒๕๒๗). ครบรอบ ๕๐ ปี วิทยาลัยครูสวนดุสิต พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๗. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- วิทยาลัยครูสวนสุนันทา. (๒๕๒๓). สวนสุนันทาในอดีต. กรุงเทพฯ : พิธีกรรมการพิมพ์.
- ศิริโรจน์ ผลพันธิน. (๒๕๕๖). เรื่องเล่าว่าด้วยอาคารและการเรียกชื่ออาคารของสวนดุสิต. กรุงเทพฯ : กราฟฟิคไซท์.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาคผนวก

ภาพประกอบพระองค์เจ้าอภัยนันทรีประชา
พระองค์เจ้าทิพยาลังการ เจ้าจอมมารดาเส
และตำหนักพระองค์เจ้าอภัยนันทรีประชา
ในอดีตถึงปัจจุบัน

[ภาพที่ ๑]

ตำหนักพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา หรือตึกใหญ่

[๕๘]

ตึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

[ภาพที่ ๒]
ตึกใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐

[ภาพที่ ๓]
ตึกใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘

[ภาพที่ ๔]
ตึกใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘

[ภาพที่ ๕]
ตึกใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐

[ภาพที่ ๖]

ภาพพระองค์เจ้าอัมพันธ์ประชา และ พระองค์เจ้าทิพาลังการ

[๖๓]

ศึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

[ภาพที่ ๗]

ภาพพระองค์เจ้าอัมรินทร์ประชา และ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ

[๖๔]

ศึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

[ภาพที่ ๘]

ภาพพระองค์เจ้าอัปษานไตรประชา และ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ

[๖๕]

ศึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

[ภาพที่ ๙]

ภาพพระองค์เจ้าอัมพันดรีประชา และ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ

[๖๖]

ศึกใหญ่ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

[ภาพที่ ๑๐]

ภาพพระองค์เจ้าอัมพันดรีประชา พระองค์เจ้าทิพยาลังการ และ เจ้าจอมมารดาแสง

ประกาศกรมศิลปากร

เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ อธิบดีกรมศิลปากร จึงประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานในเขตท้องที่กรุงเทพมหานคร ดังนี้

๑. โบราณสถานสะพานกาญจพันธ์ แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑ งาน ๓๕ ตารางวา
 ๒. โบราณสถานสะพานมอญ แขวงพระบรมมหาราชวังกับแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑ งาน ๔๖ ตารางวา
 ๓. โบราณสถานสะพานผ่านพิภพลีลา แขวงพระบรมมหาราชวังกับแขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๓ งาน ๒๔ ตารางวา
 ๔. โบราณสถานวังสวนสุนันทา แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑๒๑ ไร่ ๓ งาน ๕๐ ตารางวา
- รายละเอียดดังปรากฏตามแผนผังแนบท้ายประกาศนี้

ประกาศ ณ วันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๑

นิคม มุสิกคามะ

อธิบดีกรมศิลปากร

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๘๘๗ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๑๓๐๖

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๐๖

ชั้นที่ ๓

จ.ป.ร. แถกรอบตงยา

หม่อมเจ้าอับศรธมาน ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ
คัทริน ใน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลก
ประชานารถ

พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์

รัชกาลที่ ๕ ฝ่ายใน

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๐๖

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ
ราชทาน เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๕

ชั้นที่ ๒

จ.ป.ร. ดงยากรอบประดับเพชร

ท้าวทรงกันดาล (หุ่น)

ชั้นที่ ๓

จ.ป.ร. ดงยา

หม่อมเจ้าอับศรธมาน ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๐๖

ชั้นที่ ๒

จ.ป.ร. ดงยากรอบประดับเพชร

พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอภิญญาวัชร

การเสวนาหัวข้อตึกใหญ่

สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๐

ผู้เข้าร่วมเสวนา

๑. อาจารย์ละออ ชูติกร
๒. ศาสตราจารย์มณีรัตน์ จันทนะพะสิน
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์เสวี เ็นเปี่ยม
๔. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฒามรา พลัดฐระ
๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภา วิจารณ์เชียร
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์โสภภาพรณ อมตะเดชะ
๗. นายณัฐพล แยมนิม

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริโรจน์ ผลพันธิน

รองศาสตราจารย์ ดร.สุขุม เฉลยทรัพย์

คณะผู้จัดทำ

นายณัฐพล แยมฉิม

นางสาวสิรินดา เสวตสมบุญ

นางสาวยุพาพร มาชม

ผู้ร่วมเล่าเรื่อง และให้ข้อมูล

อาจารย์ละออ ชูติกร

ศาสตราจารย์ มณีรัตน์ จันทนะพะลิน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสวี เย็นเปี่ยม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฑามรา ผลัดธูระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกั ไรจนวิเชียร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โสภภาพรรณ อมตะเดชะ

อาจารย์เจริญใจ บุญยทัต

สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

๒๔๕ ถนนนครราชสีมา เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

โทรศัพท์ : ๐๒-๒๔๔-๕๒๑๐ - ๓

แฟกซ์ : ๐๒-๒๔๔-๕๖๐๐ - ๑

อีเมล : suandusitpoll@dusit.ac.th

เว็บไซต์ : www.suandusitpoll.dusit.ac.th/www.facebook.com/suandusitpoll